

Ahmet Karaman

Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi, Afyon/Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Afyon Kocatepe University/Faculty of Arts and Sciences, Afyon/Turkiye

eposta: ahkaraman03@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7106-3522> - RorID: <https://ror.org/02h1e8605>

Sultan Karakaya

Yüksek Lisans Öğrencisi, Berlin Humboldt Üniversitesi, Orta Asya Çalışmaları
Master Student, Berlin Humboldt University, Central Asian Studies

eposta: sultkara@icloud.com

<https://orcid.org/0009-0008-8468-8055>

Atıf/Citation: Karaman, Ahmet ve Sultan Karakaya. 2025. Almasbek'in Uygur'um Şiiri Üstüne Bir İnceleme. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13/44, 388-406.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1692888>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	06.05.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	19.06.2025
Yayın Tarihi/Published:	15.09.2025

ALMASBEK'İN UYGUR'UM ŞİİRİ ÜSTÜNE BİR İNCELEME

Öz

Çağdaş Uygur şiirinin öncülerinden olan Mehemmetimin Obulkasimov, Almasbek mahlasıyla Uygur edebiyatına eşsiz eserler armağan etmeye devam etmektedir. Almasbek çok yönlü bir sanatçı olarak şiirden manzum drama ve edebiyat eleştirilerine kadar çok çeşitli sahalarda eserler vermektedir. Bu nedenle Almasbek, şairliğinin yanında yazar, gazeteci, halkbilimci kişiliğiyle de tanınır. Ancak Almasbek'in sanatında şiirin ayrı bir yeri vardır. Şiire başlamasının temelinde çocukluğunda dedesinin okuttuğu klasik şiirler vardır. Şair için bu yıllar en güzel yıllardır. Ali Şir Nevâî, Meşrep, Şeyh Sadi gibi pek çok klasik şairin şiirleriyle çocukluk yıllarında tanışması onun güçlü bir şair olmasında önemli etkindir.

Almasbek'in şiirlerine baktığımızda Uygur sevgisi geniş bir yer tutmaktadır. Almasbek'in yayımlanmış şiir kitaplarında yer alan şiirlerinde Uygur sevgisinin neredeyse her dizeye sindiğini görmekteyiz. Bu sevgi kimi zaman halkını uyaran, kimi zaman da onlara geçmişini hatırlatan bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Almasbek şiirlerinde genel olarak Uygur halkının geri kalmışlığını ve ezilmişliğini; cehalete ve vurdumduymazlığa bağlamaktadır. Onun için de Uygur tarihinin parlak sayfalarını hatırlatarak Uygur kimliğini canlı tutmaya çalışmaktadır. Bu çalışmada 'Türki Elemin' gazetesinde yayımlanan Uygur'um şiiri değerlendirilmiştir. İncelediğimiz Uygur'um adlı şiirde yer alan dörtlükler âdeta Uygur tarihinin kronolojik olarak dizilmiş biçimdir. Uygur olarak dünyaya gelmenin mutluluğu ve övünçüyle başlayan şiirin dörtlüklerinde Uygur tarihinde iz bırakmış farklı olay ve kişilere değinilmiştir.

A STUDY ON ALMASBEK'S UYGURUM POEM

Abstract

One of the pioneers of contemporary Uyghur poetry, Mehemmetimin Obulkasimov, continues to present unique works to Uyghur literature under the pen name Almasbek. As a versatile artist, Almasbek produces works in a wide range of fields, from poetry to verse drama and literary criticism. For this reason, Almasbek is known as a writer, journalist and folklorist in addition to his poetry. However, poetry has a special place in Almasbek's art. The basis for his beginnings in poetry are the classical poems that his grandfather taught him in his childhood. These years are the best years for the poet. His encounter with the poems of many classical poets such as Ali Şir Nevâî, Meşrep, Şeyh Sadi in his childhood is an important factor in his becoming a strong poet. When we look at Almasbek's poems, we see that his love for Uyghurs occupies a large place. We see that his love for Uyghurs permeates almost every line in Almasbek's poems in his published poetry books. This love sometimes appears as a warning to his people and sometimes as a reminder of their past. In his poems, Almasbek generally attributes the backwardness and oppression of the Uyghur people to ignorance and indifference. Therefore, he tries to keep the Uyghur identity alive by reminding us of the bright pages of Uyghur history. In this study, the poem Uyghur'um published in the newspaper 'Türki Elemi' (May 2023 No:5, 250) was evaluated. The quatrains in the poem "Uyghurum" that we examined are almost a chronological order of Uyghur history. The quatrains of the poem, which begins with the happiness and pride of being born as a Uyghur, touch upon different events and people who have left their mark on Uyghur history.

Keywords: Uyghur, Uyghur poetry, Almasbek, Uyghur literature, Poetry.

Giriş

Çağdaş Uyghur edebiyatı biri Doğu Türkistan diğeri Kazakistan'da olmak üzere iki ana koldan gelişimini sürdürmektedir. Bu iki yerin dışında başta Kırgızistan ve Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelerde Çağdaş Uyghur edebiyatı yaşamaya devam etmektedir.

Siyasi nedenlerle Doğu Türkistan'da sekteye uğrayan Çağdaş Uyghur edebiyatı Kazakistan'da gelişmeye devam etmektedir. Bunda şüphesiz Kazakistan'da yaşayan kudretli şair ve yazarların etkisi kadar Kazakistan hükümetinin sağladığı imkânlar da önemli rol oynamaktadır.

Kırgızistan'da Uyghur edebiyatı 1970'li yıllarda kendini belli etmeye başlamıştır. 1954 yılından itibaren Çin'in izlediği politika doğrultusunda Uyghur Özerk Bölgesi'nden Özbek, Kazak, Kırgız gibi halkların yanı sıra Uyghurlar da Batı Türkistan'a göç etmişlerdir (Kaşgarlı, 2017: 48).

Sayıları oldukça azalan günümüz Uygur aydınları, yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya bırakılan Uygur millî kimliğini koruma, Uygur kültürünü sürdürme konusunda çalışmalarına devam etmektedirler. Biz de bu çalışma ile Almasbek'in pek çok şiirinde olduğu gibi Uygur'um şiirinde de dile getirdiği ve yaşatmaya çalıştığı Uygur millî kimlik kavramını değerlendirmeye çalıştık.

Tanımlanmasında bir ortaklığın bulunmadığı kimlik kavramı farklı farklı değerlendirilmiştir. Pamuk'a göre; Bireyin kendisine sormuş olduğu "Ben kimim?" sorusunun karşılığı olarak anlamlandırılan kimlik kavramı, kendi içinde bireyin düşünce dünyası ve yaşantısıyla diyaloglar çerçevesinde tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bir yönüyle bireyselliği refere eden kimlik kavramı, diğer yönüyle de bireyin sosyal ve politik yanını tanımlama çabası içindedir (2014: 15). Pamuk, kimlik kavramının hem bireysel hem de toplumsal yönüne işaret etmektedir.

Maalouf'a göre kimlik, kendisini başka hiç kimseye benzemez yapan şeydir (2000:16). Bu tanımla Maalouf, kimlik sözcüğünün göreceli olarak net ve karışıklığa yol açmaması gereken bir kavram olduğunu, birbirinin eşi iki varlık olmadığını ve olamayacağını ortaya koymaktadır.

Kimliğin oluşmasında ötekinin gerekliliğine işaret eden Vatandaş, yaşamın karşıtlıklar üzerine kurulu olmasına dikkat çekmiştir: Kimliğin tanımlanmasında özne, öznenin belirlenmesinde ise öteki dayanak noktasıdır; öteki olmadan kimlik oluşmaz. Öteki sadece öznel ve anlık bir durumu değil, tarihsel bir sürekliliği de ifade eder (Vatandaş, 2010: 17).

Bireyin kimliği onu diğerlerinden farklı kılmasına rağmen bireyin yaşadığı toplum başka bir toplumla benzerlikler gösterebilir.

Toplumlar arasında, maddi ve manevi çeşitli kaynak ve unsurlardan gelen birçok benzerlikler vardır. Bu yüzden, farklılıklar bütün hayat olgularını kesin bir çizgi ile kapsamazlar; ancak, millî kimliği farklılıklar oluşturur (Kösoğlu, 1992: 19,20).

Bir yönüyle bireyselliği gösteren kimlik kavramı milliyet kavramıyla da ilgilidir. Milliyet duygusunun çok farklı tanımları vardır. "Milliyet duygusu bir millete mensup fertlerin o milletin mazisine, istikbâline, lisanına, kültürüne, ülke ve toprağına karşı besledikleri derin, ırsileşmiş bağlılıktan ibaret bir ruhi hâlettir. Bu ruhi halet millet içindeki bütün normal fertlere şamil olduğundan, ferdî olduğu kadar da "kolektif" bir duygudur" (Arsal, 1979: 78).

Yöntem

Almasbek'in Uygur'um şiirindeki Uygur millî kavramları içerik analizi yöntemiyle ele alınmıştır. Mülakat yöntemi uygulanmış, birebir görüşme tekniği kullanılarak şairle görüşülmüş şiir hakkında yorumları dikkate alınarak çalışma olgunlaştırılmıştır.

1. Almasbek'in Hayatı ve Eserleri

Almasbek mahlasıyla tanınan Mehemmetemin Obulkasimov, Çağdaş Uygur edebiyatının yaşayan en büyük sanatçılarından biridir.

Şair, yazar, halkbilimci, drama yazarı ve gazeteci olarak çok yönlü bir sanatçı olan Memtimin Obulkasimov, çevresi ve sanatçı dostları arasında Memtimin Obulkasimov olarak tanınır. Memtimin Obulkasimov (Almasbek), 1943 yılında Çöçek şehrinde eğitimli bir ailede dünyaya geldi (Zeynalov, 2007: 491).

Babası, 1886 doğumlu Cappar Hacı, büyük toprak sahibi olup çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşan Muhammet Ali'nin oğludur. Muhammet Ali'nin babası ise Hanbaba olarak anılan, binbaşılığa kadar yükselmiş İbrahim Yağma adında bir askerdir ve şehrin tanınmış simalarından biridir. Aile Kaşgar'dandır, ancak işlerinin yolunda gitmemesi üzerine diğer kardeşlerinin davet ve ısrarıyla Cappar Hacı, 1940'ların başında Kaşgar'dan Gulca'ya göç eder. Bu dönem, Kaşgar'ın Dunganlar tarafından işgal edildiği ve katliamların yaşandığı bir zamandır. Bu karışıklık ve katliamlar göçün ana sebebi olarak kabul edilebilir. Cappar Hacı, Gulca'ya geldikten sonra şairin annesi Heyrinisahan ile burada tanışır ve 1942 yılında ikinci evliliğini yapar. Gulca'daki evlilikten sonra Cappar Hacı, Çöçek'ten geniş miktarda toprak satın alarak buraya yerleşir ve çiftçilikle birlikte ticaretle uğraşır. Almasbek, 7 Nisan 1943'te Çöçek'te doğar. Cappar Hacı, 1936 yılında hacca gitmiş ve bu nedenle adına 'Hacı' ibaresi eklenmiştir. Dindar bir kişi olan Cappar Hacı, Almasbek'in doğumundan üç yıl sonra vefat etmiştir. Almasbek'in çocukluğu, Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin Rusya, Çin ve Dungan kısıncasında kaldığı, Dunganların Kaşgar'ı ele geçirerek binlerce insanı katlettiği yıllara denk gelir. Babasının amcalarının davetiyle Gulca'ya geldiğini söylemesine rağmen, Dunganların yaptığı katliamlar nedeniyle Kaşgar'da yaşayan Türklerin ve ailesinin kendilerini güvende hissetmediklerini tahmin etmek zor değildir.

Kaşgar'ın sürekli katliamlara maruz kalması ve Gulca'da açılan yeni okullarla bölgeyi ele geçirmek için sözde iyi davranan Rusların politik manevraları, Gulca'yı cazibe merkezi hâline getirmiştir. Bu dönemde Çin, iç karışıklıklarla uğraşmakta, Sovyetler ise bölgeye hâkim olma ve Batı Türkistan'a örnek teşkil edecek bir bağımsızlık hareketine müdahale etmeye hazır beklemektedir. Müstakil Doğu Türkistan Cumhuriyeti henüz iki yıl önce kurulmuştur ve bölge, Çin ve Rus nüfuz mücadelesinin yaşandığı en karmaşık dönemlerden geçmektedir. Şair, tam bu yıllarda (1946), üç yaşındayken babasını kaybeder. (Koraş, 2015: 45-46).

Almasbek, okula başlamadan önce dedesi tarafından evde eğitime başlar. Dedesinin kendisiyle özel olarak ilgilendiğini ve Şeyh Sadi, Hoca Hafız, Abdurrahman Cami, Mirza Bedil, Ali Şir Nevai, Sofi Allayar, Meşrep gibi klasik şairlerin eserlerini kendisine okuttuğunu belirtir. Çocukluğunun en güzel yıllarını dedesinin dizinin dibinde geçirir.

Almasbek, 19 yaşındayken 1962 yılında "Büyük Göç" adı verilen bir yürüyüşle Kazakistan'a göç eder. Büyük Göç'ten sonra ailesi Semey vilayeti Abay nahiyesinin Arkad köyüne yerleşir. Göçten sonra önce Arkad, ardından Karavul ortaokulunda eğitim alır; 11. sınıfı ise Embide Lomonosov adındaki Kazakça eğitim veren okulda tamamlar (Koraş, 2015: 52).

Okuldan mezun olduktan sonra, 1960 yılı ortalarında Taşkent Devlet Üniversitesi'nin Şarkiyat ve Gazetecilik Fakültelerinde eğitim almaya başlar. Üniversitede okuduğu dönemde 1969 yıllarında Kaşgar-Opal asıllı Havvahan (Turapahun kızı Kurbanova) ile aile kurar. Şairin "Beşinci Okyanus" (1986), "Sadığan Ketey, Halkım" (1998), "Sen Büyük Derdim" (1999), "Kök Börinin Gözyaşı" (2002), "Turan'ın Hakan Kızları" (2004), "Ana ve Cengiz Han" (2004), "Köktengri'nin Söz Béshi" (2010), "Edebiy Oylar İztiraplırı" (2012), "Tarsus Tanlırı" (2012) adlı şiir ve destan kitapları ile "Abay İcadı Hakkında Düşünceler" (2005) adlı edebî-eleştirel makaleler derlemesi yayımlanmıştır. Bunlardan başka Almasbek'in Tallanma adıyla seçtiği çeşitli eserleri üç cilt olarak yayımlanmıştır. Şiir, gazel ve rubailerden oluşan seçkileri Tallanma-1 (2013), manzum eserleri ve destanlardan oluşan Tallanma-2 (2013), Abay ve Şahkerim'in sanatları hakkındaki eseri Tallanma-3 (2013) adlarıyla neşredilmiştir. Kendisinin sekseninci doğum gününe özel olarak "Can Lirikiliri" (2024) adlı şiir kitabı yayımlanmıştır.

Memtimin Obulkasimov, 1975-1983 yılları Özbekistan Radyo Komitesi bünyesinde sunucu olarak Devlet Komitesi Uygur Tehriratı Bölümünde çalışır. 1984 yılında "Yeni Hayat" gazetesinin editör kadrosunda çalıştıktan sonra aynı yıl oradan emekli olur (Ismayilov, 2014: 185).

Şiir kitaplarında genellikle Almasbek takma adını tercih ederken, 2012 baskılı "Tarsus Tanlırı" adlı kitabında ise Almasbek Hakaniy takma adını kullanmıştır.

2011 yılında Türkiye'nin Tarsus şehrinde düzenlenen edebiyat etkinliğinde, dünyanın on dokuz ülkesinden gelen şairler ve yazarlar ile birlikte, Yavuz Bülent Bakiler ve Almasbek gibi şairler de yer aldı. Bu etkinlik, Türk halkının ünlü şairi Karacaoğlu'nun (1606-1679) anısına ithaf edilen geleneksel şiir günlerine ev sahipliği yaptı (Mahmut, 2013).

Şair, klasik tarzda şiirler yazmış ve gazellerinde genellikle Xumar mahlasını kullanmaktadır. Ayrıca, şiirlerini Uygurca ve Kazakça da yazmaktadır. Şiirlerinden "Xatime Ornida" (Bir Yakarış) ve "Séghinish" (Özleyiş) dünyaca ünlü Penguin Random House yayınevinin "Uygurca Şiirler" koleksiyonunda İngilizce olarak yayımlanmıştır (Elkun, 2023: 137).

Almasbek, Uygur edebiyatının ilham perisi olarak, kaleminden dökülen her kelimeyle bu alana benzersiz bir zenginlik ve ihtişam katmıştır. Derinlikli şiirleriyle adeta bir efsane hâline gelen Almasbek, kendine has tarzı ve üslubuyla Uygur edebiyatına derinlik ve yenilik kazandırmıştır. Onun kaleminden çıkan her eser, gelecekte edebiyat dünyasında bir mucize

olarak değerlendirilecek ve Almasbek, Uygur edebiyatının efsanevi ismi olarak anılacaktır (Arziyev, 2013).

2. Uygur'um Şiirinin Biçimsel Özellikleri

Uygurum şiirinin başında Erkin Vahidov'un Özbekim şiirinden alınan

İkki dāryā - ikki çāşming,

Çāşmi giryān, Özbekim

dizeleri bulunmakta ve parantez içinde kaside (qeside) olduğu belirtilmiştir. Şiir kırk sekiz dördlükten oluşmakta olup dizelerdeki hece sayıları eşit değildir. Şiirin dizeleri genellikle sekiz ve yedi hecelidir. Ancak hece sayısı daha az ve daha çok olan dizeler de vardır. Örneğin on üçüncü dördlüğün ilk dizesi on bir heceliyken ikinci dizesi dört hecelidir. Bu nedenle şiirde ölçü kullanılmadığını söyleyebiliriz.

Şiirdeki dördlüklerin son dizeleri birbiriyle uyaklı dördlüklerin genel olarak ilk üç dizesi serbesttir. Dördlüklerin son dizelerin -ân'lar zengin uyak, Uygurum sözü de redif olarak kullanılmıştır.

3. Uygur'um Şiirinde Millî Kimlik Anlayışı

Özbekistan'da belli bir süre yaşayan şair Özbek edebiyatını da iyi tanımaktadır. Şiire Erkin Vahidov'un Özbekim kasidesinden bir alıntıyla başlaması ve dördlüklerin sonunda Uygurum sözünü redif olarak kullanması Almasbek'in Uygurum şiirini yazarken Erkin Vahidov'dan etkilendiğini göstermektedir.

Bir milletin yaşamını bütünüyle yansıtan kültür kavramı içinde milliyet duygusunun ayrı bir yeri vardır. Milliyet duygusu aidiyet duygusunun bir tezahürü olarak kimi zaman bir şiirin dizelerinde kimi zaman da bir şarkının melodisinde ortaya çıkar. Almasbek'in Uygur'um şiirinde de Uygur kimliği dizelere ustaca işlenmiştir. Almasbek, Uygur'um şiirinde tarihî öğeleri kullanarak Uygur millî kimliğini hatırlatıp onu diri tutmaya çalışmaktadır.

Şiir, Uygur adını taşımanın baht ve gururunu yaşadığını, yüce Uygur adının şiirine vicdan ve can olduğunu belirten bir övgüyle başlıyor. Vicdan sözünün, halkına karşı sorumluluk taşıma anlamından yararlanarak millete hizmet etmenin vicdan ve can borcu olduğuna güçlü bir vurgu yapmaktadır:

Bextim hem pexrim, Uygurum

Bahtım ve gururum, Uygur'um

Özeñ her an, Uygurum

Kendin her an, Uygur'um

Büyük namiñ nezmim üçün

Büyük adın şiirim için

Vicdanu can, Uygurum

Vicdan ve can, Uygur'um

Şair halkına karşı güçlü bir sorumluluk duygusunu taşıdığını tuz ve süt hakkı ifadeleriyle belirtiyor. Şair burada tuz ve süt hakkından söz ederken Eski Türklerde tuzun şeker anlamında kullanıldığına da işaret etmektedir (Bk. Ögel, 1991:317).

Aqlımas bolsam egerde	Aklamasam eğer ki
Aq sütüñ, bergen tuzun	Ak sütünü, verdiğin tuzunu
Miñ lenet bundaq ömürge	Yazıklar olsun böyle ömre
Déme, oğlan, Uyğurum	Deme oğlan, Uygur'um

Halkına karşı sorumluluklarının farkında olan şair bu sorumluluğunun nedenlerini Uygur tarihinin derin köklerinde buluyor. Bu duygusunu ilk insandan beri Uygurların yeryüzünün her yerinde olduğunu söyleyerek abartılı biçimde yansıtmaktadır. Yaşadığı yüce Abay ülkesinde fırsat buldukça geçmişi ve bugünü anlatacağını belirten şair bir millet için köklerini tanımanın önemini ortaya koymaktadır. Almasbek'in pek çok şiirinde olduğu gibi burada da Abay'ın büyüklüğünü dile getirmesi ona olan hayranlığını göstermektedir. Şair beşinci dörtlükte parlak Çolpan sözünde tevriye yaparak hem en parlak yıldıza hem de büyük şair Çolpan'a gönderme yapmıştır.

Uygurların savaşçı kimliğini İskender'in itiraf ettiğini belirten şair, ok ve yay kullanmadaki ustalık ve çabukluğunu şahinin avlanmadaki hızına benzetmektedir:

Cengivarliq xislitiñni	Savaşçı özelliğini
Şah İskender aldi ten	Şah İskender itiraf etti
Laçın qanat dubulğuluq	Laçın kanat miğfer giymiş
Kiriç-kaman, Uyğurum	Kiriş yay Uygur'um

Uygurların savaşçı kimliğine yer verilen dörtlüklerden hemen sonra Budizm, Mani ve İslam dinine inandıklarını hatırlatan şair Uygur tarihinde ancak ibadet ve iyilik bulunduğuna işaret etmektedir. Sekizinci dörtlükte şair Uygur Kağanlığının önemli hükümdarı Bayan Çor'un başarılarına da gönderme yaparak onun Uygur tarihindeki önemini ortaya koymuştur. Şair, Kaşgar, Turfan, Hoten şehirlerini binlerce yıllık emeğin sonuçları olarak belirtirken efsanevî şahsiyet Alper Tunga'yı ise hakanların en büyüğü olarak vurgulamıştır. Erkin Vahidov ise Özbek'im şiirinde Alper Tunga'dan "Əfrasiyab" olarak söz edip Özbek tarihine şahitlik etmesini ister. Millî kimliğe sahip çıkma konusunda iki şairin de Alper Tunga'yı sahiplenmesi dikkat çekicidir. Ancak Almasbek'in Alper Tunga'dan "Alp Er Toña", Vahidov'un ise "Əfrasiyab"(Yelok 2007: 488) olarak bahsetmesi iki şairin sözcük tercihlerindeki farkı göstermektedir.

Şair, on ikinci dörtlükte Budist Uygurlardan kalan "Kızıl Bin Evler"deki duvar resimlerini hatırlatarak resimlerin her birinin Uygurların doğuştan nakkaş olduklarının şahidi

Almasbek'in Uygur'um Şiiri Üstüne Bir İnceleme

olduğunu dile getirmektedir. Bu duvar resimleri Uygurların sanatta da çok köklü bir geçmişe sahip olduklarını göstermektedir:

Şahid aña “Miñ öy” diki	Şahit ona “Bin Ev” deki
Herbir süret tesviri	Her bir resmin tasviri
Ta ezeldin tuğma neqqaş	Ta ezelden doğuştan nakkaş
Tuğma ressam, Uygurum	Doğuştan ressam Uygur'um

Sanattan tarımdaki başarılarla geçen şair Uygurların tarımdaki başarıları, karızlarla çölü bağ haline getirdiklerini hatırlatmaktadır. On dördüncü dördlükte ise Tanrı'nın Uygur halkına eşsiz nimetler verdiğini Uygur toprağını altına, kumunu inciye ve taşını mercana benzeterek ortaya koymaktadır. On beşinci dördlükte abartmayı daha ileri düzeye taşıyarak Uygur bağlarının güzelliğini Cennet bağlarıyla bir tutan şair Uygur bağlarını kalemle çizmenin mümkün olmadığını belirtir.

On altıncı dördlükten başlayarak Uygur tarihinde çok önemli yer tutan kişi ve eserlere göndermeler yapılmaktadır. Altun Yaruk gibi çok kıymetli pek çok eserin başka milletler tarafından götürüldüğünü bu el yazması eserlerin yabancı ülkelerde bulunduğundan yakınmaktadır. Uygur tarihinde Münecim Cemalettin gibi çok önemli şahsiyetlerin yetiştiğini, Uygurların bilimde ileri gittiğini Uygur yazısıyla yazılmış binlerce eseri örnek göstererek ifade etmektedir. Emir Timur ve Cengizhan'ın desteklerinden ve Uygur yazısını bulup onu Cengizhan'ın oğullarına öğreten Tatatunga'dan övgüyle bahsetmektedir. Şairin Tatatunga hakkında manzum bir eser kaleme alması Uygur tarihine olan hâkimiyetini göstermesi bakımından önemlidir (Almasbek, 2008). Şiirden söz açıldığında Yusuf Has Hacıp'in şiir sahasının sultanı olduğuna değinen şair On İki Mukam'ın her birinin birer sözlük niteliğinde olduğunu, sihri dilsiz bırakacak kadar güzel olduğunu dile getirmektedir.

Yirmi üçüncü dördlükten başlayarak Uygurların tatlı sözünün, güzel yüzünün, temiz kalbinin herkesi kendine hayran ettiğini ama aynı zamanda çakal gibi fırsat kollayan düşmanların şiddetle saldırıp Uygur halkını perişan ettiğini ifade etmektedir. Düşmanların Uygur halkına verdiği zararları dile getirdikten sonra Uygur halkının moral seviyesini yükseltmek için Can Seyit, Sadir Palvan gibi Uygur kahramanların mücadelesini hatırlatır. Uygur halkının kahramanca mücadelesinden galip çıksa bile on binlerce düşmanın gelip kutsal yurtlarını yeniden paramparça ettiklerini söyleyerek yıllarca bitmeyen bağımsızlık mücadelelerine gönderme yapmıştır. Bu mücadeleler anaların gözlerinden sürekli dertli yaşların akmasına neden olmuş, Uygur halkının gönlü bu düşmanlık ve belalar nedeniyle hep kırık olmuştur.

Şair Uygur halkı için kıyametin, alametleri görülmeden koptuğunu ve bütün varlığının talan edildiğini derin bir üzüntüyle ifade etmektedir. Şair, otuz üçüncü dördlükte Uygur

halkının vatan sevgisinin iman ile ilişkisine inandığını ve vatan için savaşı farz bildiğini dini referanslarla anlatmaktadır.

Şiirin bütününe bakıldığında Uygurların tarihindeki siyasi, sosyal ve kültürel olayları kronolojik biçimde dörtlüklere yerleştiren şair otuz dördüncü dörtlükte yakın tarihte önemli olaylardan biri olan İli, Altay ve Tarbagatay illerinde çıkan Millî Kurtuluş Savaşı'ndan söz etmiştir. Bu mücadele sonucunda kısa bir süre de olsa halkın rahat bir nefes aldığını ifade etmektedir. Millî Kurtuluş Savaşı sırasında zalim pek çok düşman askerinin öldürüldüğünü, zalimlerin saltanatının yerle bir edildiğini gururla belirtmektedir. Bu mücadele sırasında Uygur halkına yardım eden Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Dungan ve Moğol halklarına minnettarlığını dile getirmektedir.

Otuz yedinci dörtlükte övgüden yergiye dönerek içteki hainlerin ve geri kalmışlığın derdinden yakınan şair bunlardan kurtulmak için yardım istemektedir. Uygurların bu kötü durumu binlerce kez yaşayıp iyilik ve cömertlikle cehaleti ülkeden kovduğunu ifade etmektedir. İnsanlık tarihinde önemli mesafeler aşan Uygurların Hoca Niyaz, Molla Sabit ve Ehmetcan gibi önemli şahsiyetler yetiştirdiğini ve ay yıldızlı Gök Bayrak'ın sonunda güneşi öptüğünü belirtmektedir. Tanrı Dağları hem Almasbek'in "Uygur'um" şiirinde hem de Erkin Vahidov'un "Özbek'im" şiirinde heybeti ve uzun bir tarihe sahip olmayı anlatır. Almasbek Tanrı Dağları için "Xanteñri" ifadesini kullanırken, Erkin Vahidov ise "Tiyânşân" sözünü tercih etmiştir. Uygurların ezelden beri miskin bir millet olmadığını belirten şair Uygurların uzun bir devir sürdüğünü yetmiş kuşak sözüyle pekiştirmektedir. İlim ve hikmet sahibi Yusuf Has Hâcip, Kaşgarlı Mahmut gibi çok önemli şahsiyetler yetiştiren Uygur halkına Tanrının yorulmaz kanatlar verdiğini ve artık ayağa kalkması gerektiğini seslenmektedir. Yaşadığı yere minnettarlığını her fırsatta dile getiren şair can kardeş Kazakistan'da himaye edildiklerini ve sorunlarının çözüldüğünü dile getirmektedir. Uygurların tanrının sevdiği bir halk olduğunu, binlerce destansı başarılar elde ettiğini, kendinin halkına sadık bir şair olarak yorulmadan gazel ve şiirler yazacağını söyleyen şair Uygur tarihinin uzun bir geçmişe sahip olduğunu "Yüce halk Uygur'um" sözleriyle şiirini tamamlamıştır.

Sonuç

Uygur'um şiiri, manzum Uygur tarihi niteliği taşımaktadır. Şiirin başında Özbek şair Erkin Vahidov'dan aldığı iki dize, kullandığı Uygur'um redifi, şiirin başlığının altında kaside ibaresinin bulunması ve Uygur tarihini baştan sona ele alması Uygur'um adlı şiirin Erkin Vahidov'un Özbeğim şiirine âdeta bir nazire olarak yazıldığı izlenimi uyandırmaktadır. Şiirde geçen Alper Tunga, Tanrı Dağları, Yusuf Has Hâcip, Kaşgarlı Mahmut, süt ve tuz hakkı ve ülkeye sadık bir evlat olarak yorulmadan şiirler yazmaya devam etmeye söz vermesi Uygur'um şiirinin Özbeğim şiirine nazire olarak yazıldığı düşüncemizi desteklemektedir. Ancak Uygur'um adlı şiirin Özbeğim adlı şiirden daha uzun ve ayrıntılı olarak kaleme alınması, Uygur tarihinin, sanatının kısaca Uygur kültürünün daha köklü ve zengin olduğu

Almasbek'in Uygur'um Şiiri Üstüne Bir İnceleme

düşüncesini vurgulamak içindir. Bu düşüncesini desteklemek için Uygur Karızları, Kızıl Bin Evler ve Bayan Çor'un Güney Sibirya'da Korbajın'da yaptırdığı kaya saray (URL-1) gibi maddi kültür öğelerinin yanında Uygurların geçmişte sahip oldukları Budist, Mani ve İslam inancından bahsetmesi; Eski Uygur yazısı ve onu Moğollara öğreten Tatatunga'dan söz etmesi şairin Uygur kimliğinin köklü geçmişini hatırlatma gayretidir. Şairin Uygur tarihi hakkında bu derin bilgisi şiire lirizm yanında didaktik özellik de katmıştır.

Şair, şiirde Uygur tarihinin parlak sayfalarını hatırlatırken günümüze kısa dönüşler yaparak Uygur halkının günümüzdeki sancılı durumlarını hatırlatmayı da ihmal etmemektedir. Şairin parlak Uygur tarihini hatırlatmaktaki amacı bağımsızlık özlemidir. Kardeş Türk halklarının bağımsızlığına sevinirken Uygur halkının bağımsızlığına kavuşamaması şairi derinden üzmektedir. Bu duygusunu şiire gergef gibi işlerken özel sohbetlerinde de Uygurların Mustafa Kemal Atatürk gibi bir lider çıkaramamasından yakınmaktadır.

Kaynakça

- Almasbek 2008. Tatatunga ve Tayanhan. Almatı: Mir Neşriyatı.
- Amin, Maalouf. 2000. Ölümçül Kimlikler (Çev. Aysel Bora). İstanbul: YKY Yayınları.
- Arsal, Sadri Maksudi. 1979. Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları 4. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Arziyev, Ruslan. 2013. Mingdin Tulpar. Uygur Avazı.
- Elkun, Aziz Isa (Ed.). 2023. Uyghur Poems. London: Everyman's Library. s 137.
- Ismayilov, Rabiq. 2014. Hemmidin ela Weten. Qazaqstan shairlirining shéirliri. Almatı: Mir Neşriyatı.
- Kaşgarlı, Raile Abdülvahit. 2017. Çağdaş Uygur Edebiyatı Tarihi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Koraş, Hikmet. 2015. Vatan Şairi Bir Uygur Mehemmetimin Obulkasimov (Almasbek). Konya: Kömen Yayınları.
- Kösoğlu, Nevzat. 1992. Millî Kültür ve Kimlik 1. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Mahmut, Abduhaliq. 2013. Elning Dardini Küyligen Edip. Uygur Avazı.
- Ögel, Bahaeddin. 1991. Türk Kültür Tarihine Giriş, 4. cilt, Ankara: KB Yayınları.
- Pamuk, Akif. 2014. Kimlik ve Tarih. İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.
- Vatandaş, Celalettin. 2010. Ulusal Kimlik, Türk Ulusçuluğunun Doğuşu. : Açılım Kitap.
- Yelok, Veli Savaş. 2007. Erkin Vâhidov'un Şiirleri Üstüne Dil ve Üslup Çalışması. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Zeynalov, Selimahun. 2007. Shéiriyat Gülzari Tallanma. Almaty: Mir Neşriyatı.
- URL-1: https://www.youtube.com/watch?v=BmxgjTjwQ_4 (05.02.2025).

Ekler

UYĞURUM

Bextim hem pexrim, Uyğurum

Özeñ her an, Uyğurum

Büyük namiñ nezmim üçün

Vicdanu can, Uyğurum (1)

Aqlimas bolsam egerde

Aq sütün, bergen tuzuñ

Miñ lenet bundaq ömürge

Déme, oğlan, Uyğurum (2)

Ötmüşüñ hem bugüniniñni

Betepsil pütmekçi dil

Bu uluğ Abay élide

Tapqaç imkan, Uyğurum (3)

Yoq séniñsiz yette iqlim

Hemma, cahan, Uyğurum

Ademiy zad yaralgandin

Tunci insan, Uyğurum (4)

Şert emes tarix varaqlaş

Kimligiñ bilmek üçün

Sen ömür asmanida bir

Nurluq Çolpan, Uyğurum (5)

Cengivarliq xislitiñni

Şah İskender aldi ten

Laçın qanat dubulğuluq

Kiriç-kaman, Uyğurum (6)

Étiqatiñ boldi Maniy

Boldi Budda, Muhemmed

İbadet ve inayette

Ötti zaman, Uyğurum (7)

Bahtım ve gururum, Uygur'um

Kendin her an, Uygur'um

Büyük adın şiirim için

Vicdan ve can, Uygur'um

Aklamasam eğer ki

Ak sütünü, verdiğin tuzunu

Yazıklar olsun böyle ömre

Deme oğlan, Uygur'um

Geçmişini ve bugününü

Ayrıntılı yazacak gönül

Bu ulu Abay ülkesinde

Bulduğu için imkân, Uygur'um

Yok sensiz yedi kıta

Bütün dünya, Uygur'um

İnsanoğlu yaratılalı

İlk insan, Uygur'um

Almasbek'in Uygur'um Şiiri Üstüne Bir İnceleme

Şart değil tarih karıştırmak	Xotenu Turpan, Uygurum (10)
Kim olduğunu bilmek için	
Sen ömür semasında bir	Xaqanlarniñ xanbovisi
Parlak Çolpan'sın, Uygur'um	Aqıl Alp Er Toña
	Bargah qurğan ezim Veten
Savaşçı özelliğini	Büyük Turan Uygurum (11)
Şah İskender itiraf etti	
Laçın kanat miğfer giymiş	Şahid aña "Miñ öy" diki
Kiriş yay Uygur'um	Herbir süret tesviri
	Ta ezeldin tuğma neqqaş
İnancın oldu Mani	Tuğma ressam, Uygurum (12)
Oldu Buda, İslam	
İbadet ve iyilikte	Yette qat yer qoynida kariz qèzip
Geçti zaman, Uygur'um	Östeñ élip,
	Deştü çölñi eylidiñ pek
Orxun, Tuğla, İli, Tarım	Bağu bostan, Uygurum (13)
Sahilliri sözlige	
Gah İdiqut, gah Bayançur	Teñri telgen, élge bergen
Nesli xakan Uygurum (8)	Baylıgındur béqiyas
	Topañ-Altun, qumuñ-unçe
Qedimki öz döliti yoq	Téşiñ-marcan, Uygurum (14)
Dése ger tel'un-nakes	
Sözligey Buğra bovamu	Ne hacet sizmaq qelemde
Hem Oğuzxan, Uygurum (9)	
	Orhun, Tuğla, İli, Tarım
Neççe miñ yil emgigiñ	Kıyıları konuşsun
Ecride bina Yette şer	Bazen İdikut, bazen Bayançor
Elge meşhur qedim Qaşğar	Hakan nesli Uygur'um

	Taşın mercan Uygur'um
Eski öz devleti yok	
Dese eğer insafsız talih	Ne gerek çizmek kalemle
Konuşacak Buğra Dede de	Bağliriñniñ hēsniñi
Hem Oğuzhan, Uygur'um	Cennetü'l- Me'va bilen u
	Teñ gülistan, Uyğurum (15)
Nice bin yıl emeğin	
Karşılığında yapıldı Yedi Şehir	Eqilu zekavitindin
Dünyaca meşhur kadim Kaşgar	Bir nişan "Altun Yaruq"
Hoten ile Turpan Uygur'um	Kona qolyazma-asari
	Yatqa talan, Uyğurum (16)
Hakanların han dedesi	
Akil Alp Er Tunga	Östürgen öz tarixida
Saray kurduğum büyük Vatan	Qañçe büyük kamil zat
Büyük Turan Uygur'um	Meripette kepke ustaz
	İlmu irpan, Uyğurum (17)
Şahit ona "Bin Ev"deki	
Her bir resmin tasviri	Yultuzlardin deste tüzgeç
Ta ezelden doğuştan nakkaş	Camaliddin muneccim,
Doğuştan ressam Uygur'um	Yollariñga nur payandaz
	Hetta, asman, Uyğurum (18)
Yedi kat yerin altında kanal kazıp	
Arklar açıp	"Uygur xeti" elge örnek
Çölleri eyledin bağ	Pütülgen miñ risale
Bağ ve bahçe Uygur'um	Destek tutti Emir Tömür
	Hem Çingizxan, Uyğurum (19)
Tanrı yetiştirmiş halka vermiş	
Varlığın eşsizdir	Tatatuña Xanbaliqta
Toprağın altın, kumun inci	Bolup ustaz-ellame

Almasbek'in Uygur'um Şiiri Üstüne Bir İnceleme

Quçtuñ yene iqlim ara	Hatta gökyüzü, Uygur'um
Xas şerep-şan, Uyğurum (20)	
	Uygur yazısı halkın simgesi
Kim nezimdin söz açqusi	Yazılmış bin kitap
Uluğ Hacıp aldida	Destek oldu Emir Timur
Nezmu nava sorunida	Hem Cengizhan, Uygur'um
Piru Sultan, Uyğurum (21)	
	Tatatuña Hanbalık'ta
Her muqamiñ bir-bir qamus	Olup bilginler bilgini
Séhri etken köpni lal	Kazandın yine dünyada
Bulbuligoya özüñ	Kendine özgü şan şeref, Uygur'um
Bağlarının güzelliğini	
Cennet bağlarıyla o	Kim şiiirden söz edecek
Denk gül bahçesi Uygur'um	Büyük Hacıp önünde
	Şiir ve ahenk meclisinde
Akıl ve zekâsından	Pir ve sultan, Uygur'um
Bir nişan Altun Yaruk	
Eski el yazma eserleri	Her mukamın birer sözlük
Yabancıda Uygur'um	Sihri etmiş hepsini lal
	Bülbül sözlü özün
Yetiştirmiş öz tarihinde	Tuğma gezelxan, Uyğurum (22)
Pek çok büyük değerli kişi	
Eğitimde öncü üstat	Hatempliğñ elde meşhur
İlim ve irfan Uygur'um	Dost üçün şirin suxen
	Qelbi-derya, köñli-umman
Yıldızlardan deste düzüñce	Sap subih tañ, Uyğurum (23)
Cemallettin müneccim	
Yollarına nur halı serilmiş	Baylığu hösni-camaliñ

Meptun etkeç barçını	Doğuştan gazelhan Uygur'um
Hesetxor yav köz alayitti	
Saña haman, Uygurum (24)	Cömertliğin yurtta meşhur
	Dost için tatlı dilli
Tuşmu-tuştin çilböriler	Kalbi ırmak, gönlü umman
Şiddet bilen taşlinip	Berrak tan, Uygur'um
Tıglar urup, pak sineñni	
Qildi xun-qan, Uygurum (25)	Zenginliğin ve güzelliğin
	Celbettiği için herkesi
Sen işengen tağliriñda	Kışkanç düşman göz dikti
Yatmidi hergiz kiyik,	Sana hemen, Uygur'um
Ay taciliq tağliriñmu	
Boldi talqan, Uygurum (26)	Her taraftan aç çakallar
	Şiddetle saldırarak
Qañe yavuz yavni yeñdiñ	Hançerleyip tertemiz bağrını
Adaletlik ceñ bilen	Kan revan etti Uygur'um
Erkinligu hurlük üçün	
Köksi qalqan, Uygurum (27)	Güvendiğin dağlarına
	Karlar yağdı her zaman
Öz entiñni élip turduñ	Ay taçlı dağların da
Tuğma callat düşmendin	Darmadağın oldu Uygur'um
Cen-Séyitu Rehmetulla	
Sadir Palvan, Uygurum (28)	Onca düşmanı yendin
	Mertçe savaşarak
Galip kelseñ, bir düşmendin	Özgürlük ve bağımsızlık için
Tümen keldi iz bésip	Göğsü kalkan Uygur'um
Muqeddes pak ziminiñni	
Étip payxan, Uygurum (29)	Kendi intikamını aldın
	Doğuştan cellat olan düşmandan

Almasbek'in Uygur'um Şiiri Üstüne Bir İnceleme

Can Seyit ve Rahmetullah	Üç vilayet teveside
Sadir Palvan Uygur'um	Küldi teley, İstiqlal
	Erkin nepes aldiñ bir zum
Galip gelsen bir düşmana	Merdu meydan, Uygurum (34)
On binlercesi geldi iz sürüp	
Mukaddes tertemiz toprağını	Ceñgah ara çıqtı meğrur
Paramparça edip Uygur'um	Çintömürdek tümen Er
	Zalimlarniñ tacu texti
Anılarniñ közlidirin	Boldi veyran, Uygurum (35)
Qurimidi derdlik yaş	
Xusumettin, musibettin	Yeqin ötken yan qoşnılar
Köñli nalan, Uygurum (30)	Qazaq, Qırğiz, Özbek hem
	Tatar, Tuñgan, ehli Moñgul
Ye'cüc-Me'cüc yağdı köktin	Boldi derman, Uygurum (36)
Kelmey turup qiyamet	
Yalmap yedi ... bar bisatiñ	Az tartmidiñ içtin çıqqan
Boldi talan, Uygurum (31)	Xainlarniñ derdini
	Anaların gözlerinde
Ötti yıllar hem esirler	Kurumadı dertli yaş
Küreş qildiñ tinmidiñ	Husumetten beladan
Musteqilliq boldi saña	Gönlü kırk Uygur'um
Arzu arman, Uygurum (32)	
	Yecüc Mecüc yağdı gökten
"Hubbul Veten-minel İman!"	Gelmeden kıyamet
Destur bolup her dayim	Sömürüp yedi... bütün varlığın
Ġazavatni periz bildiñ	Oldu Talan Uygur'um
Qelbi-Kur'an, Uygurum (33)	
	Geçti yıllar ve yüzyıllar

Savaşın hiç durmadın

Bağımsızlık oldu sana

İçinde ukde Uygur'um

Vatan sevgisi imandandır

Şiar olup her zaman

Savaşı farz bildin

Kalbi imanla dolu Uygur'um

Üç vilayet dairesinde

Güldü talih, bağımsızlık

Özgür nefes aldın bir an

Meydanın merdi Uygur'um

Savaştan çıktı gururlu

Çintömür gibi on binlerce er

Zalimlerin tacı ve tahtı

Yerle bir oldu Uygur'um

İyi geçinen komşular

Kazak, Kırgız, Özbek ve

Tatar, Dungan, Moğol

Sana derman oldu Uygur'um

Az çekmedin içerideki

Hainlerin derdini

Avamliqniñ destidin dad!

Közi gıryan, Uygurum (37)

Qanliq qismet-qiyametni

Miñ ötküzüp beşidin

Miñbir ölüp, bir tirilgen

Ah, canican, Uygurum (38)

Ela bilip adaletni

İzgülük ve saxavetni

Sürüp eldin cahaletni

Tuttuñ perman, Uygurum (39)

Çin vapada, miñ capada

Aştıñ talay menziller

İnsaniyet tarixida

Uluğ karvan, Uygurum (40)

Elge rehber, aqıl server

Boldi kamil oğlanlar

Xucam Niyaz, Molla Sabit

Hem Exmetcan, Uygurum (41)

Ay-yultuzluq Kök Bayriğiñ

Künni söydi, aqivet,

Xanteñridek büyük bestlik

Şahi Merdan, Uygurum (42)

Emes ediñ elmisaqtin

Miskinane bir Millet

Yetmiş puştuñ sürüp ötken

Devru devran, Uygurum (43)

Almasbek'in Uygur'um Şiiri Üstüne Bir İnceleme

İlmu hékmet- bolup qimmet

Söz sehridin tac sunğan

Sen Yusupsen, sen Mehmudsen

Bilge-mevlan, Uyğurum (44)

Paçoğluğun elinden imdat!

Gözü kanlı Uygur'um

Kanlı kısmet ve kıyamet

Bin kez geçip başından

Bin bir ölüp bir dirilen

Ah, sevgili Uygur'um

Kutsal bilip adaleti

İyilik ve cömertliği

Sürüp ülkeden cehaleti

Ferman ettin Uygur'um

Gerçek vefada, bin cefada

Aştın epeyce menziller

İnsanlık tarihinde

Ulu kervan Uygur'um

Halka rehber, akıllı önder

Oldu kâmil gençler

Hoca Niyaz, Molla Sabit

Hem Ahmetcan Uygur'um

Ay yıldızlı Gök Bayrak'ın

Güneşi öptü, sonunda

Tanrı dağları gibi heybetli

Şâh-ı Merdân Uygur'um

Değildin ezelden beri

Miskin bir millet

Yetmiş torun gelip geçmiş

Ecdadın dünyayı yönetmişti
Uygur'um

İlim ve hikmet kıymetlenip

Söz sihrinden taç sunan

Sen Yusuf'sun, sen Mahmut'sun

Bilge ve rehber Uygur'um

Alem-seniñ asman-seniñ

Sende büyük iradet

Talmas qanat bergen Xuda

Qılğın cevlan, Uyğurum (45)

Toqquzuñ tel, müşkülüñ hel

Tünlüğünde Ay-Quyaş

Can qérindaş Qazaq eli

Bolğaç pasiban, Uyğurum (46)

Halal emgek ecriñ üçün

Teñri söygen El özeñ

Keşpiyatiñ, esliyatiñ

Tümen dastan, Uyğurum (47)

Almasbêgñ tilla tēgñ

Sañ a sadıq bir ömür

Şeiru ğezel pütüp harmas

Qeddi asman, Uyğurum (48)

Âlem senin gökyüzü senin

Sende büyük irade

Yorulmaz kanat veren Tanrı

Ayağa kalk Uyğur'um

Her şeyin tam, zorlukları aştın

Çatı pencerede ay güneş

Can kardeş Kazak eli

Himaye ettiği için Uyğur'um

Helal emeğinden dolayı

Tanrının sevdiği halk sensin

Keşiflerin, asıl özün

Binlerce destan Uyğur'um

Almasbek'in altın temelin

Sana sadık bir ömür

Şiir ve gazel yazıp yorulmaz

Yüce halk Uyğurun

